

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

เรื่อง : หลักนิติธรรม

จัดทำโดย

พลตำรวจโทอุดม ชัยมงคลรัตน์

รหัส ๕๗๐๒๔๙

เอกสารวิชาการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตร “หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย” รุ่นที่ ๒

วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ

สถาบันรัฐธรรมนูญศึกษา

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

บทความเรื่อง หลักนิติธรรม

Rule of Law / หลักนิติธรรมเป็นหลักการปกครองโดยใช้กลไกของกฎหมาย เพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมโดยชอบธรรมทั้งต่อปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกรัฐที่เรียกว่า ประโยชน์ส่วนบุคคล (Individual interest) และต่อประโยชน์ส่วนรวม (Public interest) ซึ่งการดำเนินกิจการของรัฐต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนบุคคล (Individual interest) และประโยชน์ส่วนรวม (Public interest) กรณีที่ผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายขัดกันรัฐต้องจัดการหามาตรการประสานผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายให้เกิดดุลยภาพและความเป็นธรรมเช่นการกำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติต่างๆในรูปของกฎหมายและนโยบายต่างๆจึงสามารถสรุปความหมายของหลักนิติธรรม ได้ว่า “เป็นหลักการปกครองโดยกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมทั้งต่อประโยชน์ของปัจเจกชนและต่อประโยชน์ส่วนรวมของรัฐ” ดังนั้นรัฐจึงมีหน้าที่ต้องปกป้องทั้งผลประโยชน์ของปัจเจกชน (Individual interest) และผลประโยชน์ของส่วนรวม (Public interest) ในกรณีที่ผลประโยชน์ขัดกัน (conflict of interest) รัฐต้องทำให้เกิดดุลยภาพที่เป็นธรรมโดยอาศัยกลไกของกฎหมายที่ดีและดำเนินการอย่างชอบธรรม

การบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี (GOOD GOVERNANCE)
สืบเนื่องจากระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ.๒๕๔๒ มีสาระสำคัญประกอบด้วยหลักพื้นฐาน ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) หลักนิติธรรม
- ๒) หลักคุณธรรม
- ๓) หลักความโปร่งใส
- ๔) หลักความมีส่วนร่วม
- ๕) หลักความรับผิดชอบ
- ๖) หลักความคุ้มค่า

ซึ่งหลักนิติธรรม หมายถึง กฎระเบียบข้อบังคับที่ใช้ในองค์กรโดยเป็นข้อตกลงร่วมกันและการบังคับใช้กฎระเบียบหรือข้อบังคับดังกล่าวต้องเป็นธรรมเป็นที่ยอมรับ

จากสมาชิกทุกฝ่ายในองค์กร กฎและข้อบังคับเหล่านั้นต้องนำมาซึ่งความเสมอภาคของสมาชิกในองค์กรรวมทั้งสร้างภาพเอื้อต่อการควบคุมและพัฒนาสังคมนั้นด้วย

แนวทางในการประยุกต์ใช้หลักนิติธรรมในองค์กร (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๕๐)

ให้ความรู้แก่สมาชิกในองค์กรเรื่องกฎระเบียบข้อบังคับสิทธิเสรีภาพบทบาทและความรับผิดชอบต่อสังคมในองค์กรรวมทั้งขอบเขตในการมีส่วนร่วมในการบริหารแบบประชาธิปไตย

พัฒนาบุคลากรให้มีจิตสำนึกด้านคุณธรรมจริยธรรมและศีลธรรมเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนและพัฒนาการผลิตบุคลากรให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นตัวชี้วัดกฎข้อบังคับระเบียบต่าง ๆ มีความเป็นธรรมสามารถปกป้องคนดีและลงโทษคนไม่ดีและมีการปรับปรุงกฎข้อบังคับและระเบียบให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงก็จะเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญประการหนึ่ง

องค์กรและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติงานเป็นไปอย่างรวดเร็วโปร่งใสตรวจสอบได้และได้รับการยอมรับจากประชาชนส่วนด้านการปฏิบัติหน้าที่ที่มีความเป็นธรรมมีความประพฤติสุจริตปราศจากการคอร์รัปชันนอกจากนี้ขนาดองค์กรอัตรากำลังคนและงบประมาณลดลง

สภาพสังคมในองค์กรมีข้อร้องเรียนคดีความและการฟ้องร้องรวมทั้งสถิติการทำผิดกฎต่างๆลดลงคนในองค์กรตระหนักในสิทธิหน้าที่เสรีภาพของตนเองรู้และเข้าใจกฎระเบียบข้อบังคับและมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยในการแสดงความคิดเห็นในกรณีต่างๆ

สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ Rule of Law ของ (Plato, ๑๙๕๖) ปราชญ์ชาวกรีกได้เสนอรูปแบบการปกครองแบบอุดมคติ (Ideal type) ว่าการปกครองที่ดีที่สุดคือ “การปกครองโดยราชาปราชญ์” “Philosopher-King” โดยมีหลักการว่าธรรมชาติมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและมีความไม่เท่าเทียมกันในความรู้ความสามารถผู้ที่ควรยกย่องให้เป็นชนชั้นปกครอง(Ruling class) คือผู้เป็น “ปราชญ์” ปราชญ์เป็นผู้ที่มีจิตภาคปัญญาที่มุ่งแสวงหาความรู้เคารพหลักเหตุผลมุ่งสร้างชาติเพื่อส่วนรวมโดยการปกครองด้วยราชาปราชญ์ไม่จำเป็นต้องบริหารตามบทกฎหมายเพราะปราชญ์เป็นผู้มีความรู้คุณธรรมศีลธรรมสูง ถ้าทุกคนเป็นพลเมืองที่

ดีของรัฐคือเป็นผู้มีเหตุผล (Rational) มุ่งสร้างความดีเพื่อสังคมเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนรัฐไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายเพราะกฎหมายไม่จำเป็นสำหรับคนดี

อย่างไรก็ตาม Aristotle (๓๘๔-๓๒๒ B.C.) มีความคิดเห็นแตกต่างกับ Plato โดยเห็นว่า การปกครองด้วยมนุษย์เป็นสิ่งไม่ดีเพราะมนุษย์มักมีอารมณ์แต่การปกครองด้วยกฎหมาย (Rule of Law) จะเป็นไปได้โดยไม่มีอารมณ์โดยมิชอบแต่รัฐต้องมีกฎหมายที่ดีและถือกฎหมายเป็นสิ่งสูงสุดการปกครองโดยใช้กฎหมายจึงเป็นสิ่งพึงปรารถนามากกว่าการปกครองโดยมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้อำนาจตามอำเภอใจและสามารถทำให้สังคมมีความมั่นคง

ในยุคต่อมา John Locke (๑๖๙๐) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองด้วยกฎหมายไว้ในหนังสือ “Second Treatise of Civil Government” ว่ารัฐอิสระที่ปกครองด้วยกฎหมายนั้นกฎหมายต้องเกิดจากความยินยอมร่วมกันของสมาชิกในสังคมเพื่อใช้เป็นมาตรฐานในการจำแนกสิ่งผิดและสิ่งถูกและเป็นหลักในการตัดสินข้อพิพาทหรือกระทำการต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน

แนวคิด Rule of Law ยังมีอิทธิพลต่อรัฐในทวีปอเมริกาเหนือ ในปี ๑๗๗๖ หลังจากที่มีรัฐ ๑๓ รัฐในทวีปอเมริกาเหนือประกาศอิสรภาพจากกษัตริย์อังกฤษมีการกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “ในอเมริกามีกฎหมายเป็นกษัตริย์” ในรัฐธรรมนูญรัฐแมสซาชูเซตส์ ค.ศ. ๑๙๘๐ ได้บัญญัติไว้ว่า “เพื่อให้ได้ผลดีที่สุดจะมีการปกครองด้วยกฎหมายมิใช่ปกครองโดยมนุษย์” และประมาณ ค.ศ. ๑๘๑๓ ประเทศเยอรมันได้นำแนวคิดหลักนิติรัฐที่ว่า การปกครองด้วยกฎหมายที่เน้นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของเอกชนมาใช้เป็นหลักในการปกครอง

หลักนิติธรรมเป็นหลักการปกครองโดยกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดความเป็นธรรมทั้งต่อประโยชน์ของปัจเจกชนและต่อประโยชน์ส่วนรวมของรัฐ รัฐจึงมีหน้าที่ต้องปกป้องทั้งผลประโยชน์ปัจเจกชน (Individual interest) และผลประโยชน์มหาชน (Public interest) ในกรณีที่ผลประโยชน์ขัดกัน (conflict of interest) รัฐต้องทำให้เกิดดุลยภาพที่เป็นธรรมโดยอาศัยกลไกของกฎหมายที่ดีและดำเนินการอย่างชอบธรรม

หลักนิติธรรม (Rule of Law) ประกอบด้วยหลักการที่สำคัญ ๕ ประการคือ

๑) หลักรัฐและการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (State and Protection of Rights and Freedom)

๒) หลักแห่งการแบ่งแยกการใช้อำนาจ (Separation of Power)

๓) หลักแห่งความชอบด้วยกฎหมายของฝ่ายปกครองและฝ่ายตุลาการ (Administrative Legality and Judiciary legality)

๔) หลักแห่งการมีกฎหมายที่ดี (Good Law)

๕) หลักแห่งความรับผิดชอบของรัฐ (State Responsibility) โดยทั้งหมดนี้เป็นหลักสากลที่เป็นที่ยอมรับทั่วโลก

รัฐธรรมนูญของแต่ละประเทศอาจมีหลักการที่แตกต่างกันไปตามบริบททางการเมืองวัฒนธรรมทางการเมืองและอุดมการณ์ทางการเมืองของแต่ละประเทศยึดถือรัฐธรรมนูญคือกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศที่กำหนดรูปแบบหลักการและวิธีการดำเนินการปกครองรวมทั้งกำหนดหน้าที่ที่ประชาชนมีต่อรัฐและอำนาจหน้าที่ที่รัฐมีต่อประชาชนไว้ อย่างไรก็ตามการแยกประเภทของรัฐธรรมนูญแบ่งเป็นรัฐธรรมนูญจารีตประเพณี และรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร

รัฐธรรมนูญจารีตประเพณีคือรัฐธรรมนูญที่ไม่ได้มีการรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในฉบับเดียวกัน เช่น รัฐธรรมนูญอังกฤษมาจากกฎหมายที่ออกโดยรัฐสภาคำพิพากษาศาลจารีตประเพณีธรรมเนียมปฏิบัติประจำชาติ ในขณะที่รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรเป็นรัฐธรรมนูญที่มีการบัญญัติจัดทำหลักการปกครองประเทศขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน

ความเป็นมาของรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาเริ่มจากรัฐ ๑๓ รัฐ ในทวีปอเมริกาประกาศอิสรภาพจากการเป็นอาณานิคมของกษัตริย์อังกฤษเมื่อวันที่ ๔ ก.ค. ๑๗๗๖ ในระยะแรกแต่ละรัฐต่างมีรัฐธรรมนูญของรัฐของตน จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๗๘๑ ได้มีการตกลงกันว่าจะทำการปกครองในรูปแบบสมาพันธรัฐ (Confederation of States) ในปี ค.ศ. ๑๗๘๗ มีการจัดตั้งสภา Convention ขึ้น โดยมี George Washington เป็นประธานสภา เสนอให้มีการปกครองแบบรัฐรวม (United States) ใช้รัฐธรรมนูญฉบับเดียวกันในรูปแบบสหพันธรัฐโดยมีประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งเรียกว่าระบบประธานาธิบดี

ระบบประธานาธิบดีมีการแบ่งแยกองค์กรผู้ใช้อำนาจบริหารและนิติบัญญัติออกจากกันอย่างเด็ดขาดประธานาธิบดีเป็นผู้ใช้อำนาจบริหารเป็นผู้ได้รับการเลือกตั้งจากประชาชนมีอำนาจแต่งตั้งและถอดถอนรัฐมนตรี รัฐสภาเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติ มี ๒ สภา ประธานาธิบดีและรัฐมนตรี ไม่ต้องรับผิดชอบทางการเมืองต่อรัฐสภาไม่มีอำนาจยุบสภา รัฐสภาไม่มีอำนาจลงมติไม่ไว้วางใจประธานาธิบดี ซึ่งการปกครองแบบรัฐรวมมีลักษณะการกระจายอำนาจโดยแบ่งอำนาจออกไปโดยออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับชาติและระดับท้องถิ่น (มลรัฐ) มีลักษณะเป็นรัฐบาลซ้อนรัฐบาล (Dual Government) คือ ๑. รัฐบาลกลาง (Central Government) ๒. รัฐบาลมลรัฐ (State Government)

อย่างไรก็ตาม ประเทศในกลุ่มอาเซียน มีบริบทของการปกครอง และวัฒนธรรม การนับถือศาสนา การเป็นอยู่ในสังคมซึ่งมีความแตกต่างกับประเทศทางซีกโลกตะวันตก แต่ก็ต้องคำนึงถึงการใช้หลักนิติธรรมตามแบบสากลเช่นกัน ซึ่งหลักนิติธรรมสำหรับสิทธิมนุษยชนในภูมิภาคอาเซียน มีความสำคัญอย่างมากในการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนประเทศอาเซียน ผู้กำหนดนโยบายในการพัฒนาประเทศของประเทศต่างๆในกลุ่มอาเซียนได้สนับสนุนแนวคิดของ “การปกครองโดยกฎหมาย” ของหลักนิติธรรมซึ่งเน้นย้ำมุมมองที่เป็นแม่แบบ โดยคำนึงถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน เนื่องจากการใช้เป็นเครื่องมือเพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอในทางปฏิบัติ (MradarmMohard, ๒๕๕๐)

“การปกครองโดยกฎหมาย” ที่ไม่ได้ให้ความสนใจต่อเจตนาที่ถูกทำนองคลองธรรมหรือเนื้อหาของกฎหมายทั้งหมดโดยการยอมรับเพียงอย่างเดียวว่าสิ่งใดมีความสำคัญสำหรับหลักนิติธรรมในการทำหน้าที่แล้วนั้น “เป็นสิ่งที่ทำให้หลักนิติธรรมเป็นอุดมการณ์ที่มีเสน่ห์ดึงดูดในขั้นแรก เช่นความเสมอภาคภายใต้กฎหมายและการปฏิบัติอย่างเดียวกัน กรณีที่เกิดขึ้นอย่างเดียวกันอย่างไรก็ตามการแยกกฎหมายออกจากจิตวิญญาณที่ต้องการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ให้ถูกต้องก็ไม่จำเป็นต้องถือเป็นการรับประกันว่าเป้าหมายของแนวความคิด “การปกครองโดยกฎหมาย” เช่นความมีประสิทธิภาพความยุติธรรมหรือความสามารถในการคาดการณ์ของกฎหมายจะเป็นจริงเสมอไปตัวอย่างเช่น การที่กัมพูชาลาวและเวียดนามจะนำแนวความคิดของหลักนิติธรรมที่เป็นเครื่องมือของ “การปกครองโดยกฎหมาย” มาใช้ในช่วง

ทศวรรษ ๑๙๙๐ แต่พรรคการเมืองที่ปกครอง (พรรคคอมมิวนิสต์) ในประเทศเหล่านี้ก็อยู่เหนือกฎหมายและบั่นทอนทำลายกฎของตัวเองด้วยเหตุนี้รัฐบาลกัมพูชาลาวและเวียดนามในช่วงสองทศวรรษภายหลังปี ๒๕๑๘ ได้เผชิญกับอุปสรรคนานัปการที่กระทบกับหลักนิติธรรมเนื่องจากการนำไปปฏิบัติที่ก่อให้เกิดอุปสรรค ทำให้เกิดความขัดแย้งที่สำคัญระหว่างการให้ความเคารพต่อหน่วยงานที่มีอำนาจและสิ่งที่ปฏิบัติที่ได้ทำสืบต่อกันมาและกรอบการดำเนินงานด้านกฎหมายที่คิดขึ้นโดยนักเศรษฐศาสตร์และนักวิชาการอื่นๆจำนวนมากที่จำเป็นต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาด

ในกลุ่มประเทศอาเซียนมีประเทศไทยและประเทศฟิลิปปินส์ได้รับเอาค่านิยมของหลักนิติธรรมที่มีความหมายเข้มข้นกว่าในเชิงเปรียบเทียบซึ่งรวมถึงทัศนคติหรืออุดมการณ์ที่เป็นสาระสำคัญเช่นมีลักษณะครอบคลุมถึงสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมาภิบาลที่ดีประเทศไทยพยายามที่จะ “ทำให้กฎหมายมีความนำสมัยกับสถานการณ์ในทางเศรษฐกิจสังคมปัจจุบันและให้ความคุ้มครองสิทธิของบุคคลตามหลักนิติธรรม” รัฐธรรมนูญของฟิลิปปินส์ปี ๒๕๓๐ ได้ให้ความคุ้มครองต่อกระบวนการที่เหมาะสมและให้เสรีภาพนั้นได้ถูกเขียนขึ้นจากบทเรียนที่ได้รับจากประสบการณ์ของกฎอัยการศึกของประเทศ (MradarmMohard, ๒๕๕๐) หลักนิติธรรมไม่สามารถครอบคลุมทุกอย่างที่เป็นความดีที่ประชาชนปรารถนาจะได้รับได้เห็นจากรัฐบาล หลักนิติธรรมในกลุ่มประเทศอาเซียนไม่ได้ถูกมองว่าเป็นแนวคิดที่มีลักษณะเป็นเอกภาพนอกเหนือจากประเทศที่มีการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ เช่น เวียดนามกัมพูชา แต่ได้แบ่งประเภทของประเทศอาเซียนออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเทศที่เป็นเผด็จการ เผด็จการแบบอ่อนหรือมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบจำกัด (เมียนมาร์ มาเลเซีย สิงคโปร์ และบรูไน) และประเทศที่มีรัฐธรรมนูญและ ความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน (กัมพูชา ฟิลิปปินส์ ไทย และอินโดนีเซีย) โดยทั้งสองประเภทดังกล่าวก็ยังถูกเปรียบเทียบว่ามีลักษณะขัดแย้งกับประชาธิปไตยเต็มใบของประเทศอื่น ๆ ในโลกโดยเฉพาะในโลกตะวันตกซึ่งทำให้ระดับของการนำหลักนิติธรรมไปใช้ในประเทศอาเซียนแต่ละประเทศก็แตกต่างกันไปตามบริบทและขีดความสามารถเฉพาะของประเทศตน สำหรับระบบขององค์การสหประชาชาติ **หลักนิติธรรม** เป็นหลักธรรมาภิบาลที่บุคคลทุกคน สถาบันและองค์กรต่างๆที่มีอยู่ทั้งภาครัฐและเอกชนรวมทั้งประเทศนั้นๆเองมีหน้าที่รับผิดชอบต่อกฎหมายต่างๆ ที่ได้

ประกาศใช้หรือที่ได้บังคับใช้อย่างเท่าเทียมและที่ได้มีการใช้ตัดสินพิพากษาอย่างอิสระ และสอดคล้องกับบรรทัดฐานและมาตรฐานด้านสิทธิ - มนุษยชน

นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีการวัดค่าด้วยว่าได้มีการยึดหลักการในเรื่องความเป็นสิ่งสูงสุดของกฎหมายความเสมอภาคภายใต้กฎหมายหลักการรับผิดชอบต่อกฎหมายความยุติธรรมในการใช้กฎหมายหลักการแบ่งแยกอำนาจการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจความชัดเจนของกฎหมายการหลีกเลี่ยงการกระทำที่ไร้กฎเกณฑ์เป็นไปตามอำเภอใจและความโปร่งใสของกระบวนการและความโปร่งใสทางกฎหมายความยุติธรรมเป็นแบบอย่างของหลักการตรวจสอบได้และความยุติธรรมในการคุ้มครองและการปกป้องสิทธิและการหลีกเลี่ยงและลงโทษการกระทำผิดการบริหารความยุติธรรมนั้นเกี่ยวข้องกับทั้งกลไกทางศาลและกลไกที่ไม่เป็นทางการ / เป็นธรรมเนียม / เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา” (United Nations, ๒๕๕๖) จากการให้การรับรองกฎบัตรอาเซียนในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ ๑๓ ในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐ ทำให้อาเซียนมุ่งไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองพิเศษและอาเซียนได้แสดงชัดเจนถึงพันธสัญญาในการสร้างเสริมปรับปรุงหลักนิติธรรมให้ดียิ่งขึ้นในแง่ของการใช้และความหมายที่ UN กำหนด กฎบัตรอาเซียนได้จัดระบบการยึดหลักนิติธรรมและปัจจุบันได้เชื่อมโยงสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยในฐานะเป็นวัตถุประสงค์และหลักการหลักของอาเซียนซึ่งประเทศสมาชิกอาเซียนทั้งหมดได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะสนับสนุนโดยเฉพาะเมื่อกฎบัตรอาเซียนระบุว่าประเทศสมาชิกอาเซียนควรยึดหลักประชาธิปไตยหลักนิติธรรมและหลักธรรมาภิบาลที่ดีเคารพและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เป็นข้อตกลงระหว่างสมาชิกในประชาคมอาเซียน โดยความร่วมมือในการพัฒนาทางการเมืองของอาเซียนมีเป้าหมายเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตยส่งเสริมหลักธรรมาภิบาลและหลักนิติธรรมและเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและความรับผิดชอบของประเทศสมาชิกอาเซียนเพื่อที่ในที่สุดจะได้สร้างชุมชนแห่งค่านิยมและปทัสถานร่วมที่มีกฎเกณฑ์ในการทำงานโดยใช้การกำหนดและการใช้ปทัสถานร่วมกันนั้นอาเซียนมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุมาตรฐานการถือปทัสถานร่วมกันในการปฏิบัติที่ตีระหว่างประเทศสมาชิกของประชาคมอาเซียนการรวมเป็นหนึ่งและการเสริมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของอาเซียนการอยู่ร่วมกันและความสามัคคีและการอุทิศให้กับการสร้างชุมชนที่สันติเป็น

ประชาธิปไตยเข้าใจความแตกต่างสร้างการมีส่วนร่วมและโปร่งใสในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สำหรับประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขแห่งรัฐในเชิงสัญลักษณ์ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารรัฐสภาประกอบด้วยสภาผู้แทนฯ และวุฒิสภา เป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติ คณะรัฐมนตรีจะบริหารประเทศได้ต่อเมื่อได้รับความไว้วางใจจากสภาผู้แทนฯ นายกรัฐมนตรี มีอำนาจยุบสภาได้ ณ ปัจจุบันได้มีปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งมีสาเหตุมาจากการมองต่างมุมกัน หรือมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน โดยหลักสำคัญที่ทุกคนควรมีการรู้สิทธิของตนเองมากขึ้น โดยต้องการรักษาสิทธิเสรีภาพของตนไว้ซึ่งการจัดตั้งรัฐบาลมาทำหน้าที่ใช้อำนาจในการปกป้องรักษาสิทธิและผลประโยชน์แทนตนถ้าเมื่อใดไม่ได้รับความไว้วางใจประชาชนมีสิทธิเรียกอำนาจคืนหรือมอบให้บุคคลอื่นได้รัฐบาลจึงมีอำนาจจำกัดต้องรับผิดชอบส่งเสริมและเคารพสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเพื่อป้องกันการปกครองแบบเผด็จการ หลักนิติธรรมจึงมีความเกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของบุคคลและสิทธิในความเสมอภาคเพราะสิทธิทั้งสองถือเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่รัฐต้องให้ความเคารพ

แม้ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพแต่การใช้สิทธิอาจส่งผลกระทบหรือก่อให้เกิดความเสียหายต่อผู้อื่นได้ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการกำหนดขอบเขตของสิทธิและเสรีภาพของบุคคลจึงเกิดขึ้นเพื่อความสงบสุขความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความเป็นธรรมในสังคมโดยกรอบของการใช้สิทธิเสรีภาพที่เป็นที่ยอมรับในสังคมประชาธิปไตยคือสิทธิ จะถูกจำกัดได้ก็แต่โดยกฎหมายเท่านั้น

กฎหมายที่รัฐออกมาเพื่อจำกัดขอบเขตการใช้สิทธิและเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นกฎหมายที่ผ่านความเห็นชอบจากตัวแทนของประชาชน (รัฐสภา) เท่านั้นขอบเขตของเสรีภาพเปรียบเสมือนเครื่องนำทางให้บุคคลสามารถใช้สิทธิอย่างถูกต้องชอบธรรมมีการระบุงถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งรัฐเพื่อป้องกันไม่ให้รัฐกระทำการใดๆที่ขัดต่อสิทธิเสรีภาพที่มีอยู่ตามรัฐธรรมนูญได้เพราะรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายที่มีฐานะสูงสุดของรัฐเพราะเป็นสัญญาประชาคมกำหนดรูปแบบการปกครองประมุขแห่งรัฐองค์กรที่ใช้อำนาจอธิปไตยในสังคมประชาธิปไตยรัฐต้องให้ความเคารพในสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคลเพื่อความเป็นอิสระในการดำรงชีวิตคิดและ

กระทำการต่างๆที่ต้องการได้การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อความสงบเรียบร้อยและความเป็นธรรมแต่ต้องทำเท่าที่จำเป็นและเป็นการทั่วไปไม่มุ่งเน้นที่จะใช้บังคับกับคนใดหรือกรณีใดเป็นการเฉพาะ

หลังการรัฐประหารในวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๔๙ ซึ่งการรัฐประหารโดยกองทัพแม้จะได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) และประชาชนบางส่วนที่เปื้อน่ายต่อปัญหาด้านต่างๆของรัฐบาลแต่การรัฐประหารและการดำเนินการทางการเมืองต่างๆโดยคณะรัฐประหารและรัฐบาลของคณะรัฐประหารเป็นการดำเนินการนอกวิถีทางตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งอดีตได้สร้างปมปัญหาต่างๆที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองตามมาอย่างต่อเนื่องนำไปสู่ความรุนแรงทางการเมืองและสังคมหลายครั้งมาจนถึงปัจจุบันรวมทั้งเป็นปัญหาที่ประชาชนและนักวิชาการหลายๆกลุ่ม รวมทั้งกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (นปช.) ที่กล่าวอ้างถึงที่มาและความชอบธรรมของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๕๐ (สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ๒๕๔๙)

ประเทศไทยได้มีเหตุการณ์ความไม่สงบและความรุนแรงในประเทศในช่วงเวลาที่ผ่านมาโดยเฉพาะเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๓ อันนำมาซึ่งความสูญเสียและความเสียหายอย่างประมาณค่ามิได้สู่สังคมและประเทศไทยรวมทั้งส่งผลกระทบในทางลบต่อทุกภาคส่วนของสังคมโดยยังมีประเด็นข้อสงสัยที่ยังไม่สามารถค้นหาและหาความจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆให้ปรากฏและเป็นที่ยอมรับของผู้คนในสังคมไทยและนานาชาติได้ จึงต้องมีการตรวจสอบและค้นหาความจริงและข้อเท็จจริงที่เป็นรากเหง้าของปัญหาความขัดแย้งและเหตุการณ์ความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นความรุนแรงจากการชุมนุมทางการเมือง การละเมิดสิทธิมนุษยชน การสูญเสียชีวิต การบาดเจ็บทางร่างกายและจิตใจ ความเสียหายของทรัพย์สินและความเสียหายในรูปแบบอื่นๆที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมาให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ถึงสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งที่สังคมทำให้เกิดความแตกแยกในสังคม นำมาสู่ความตึงเครียดและขัดแย้งทางการเมือง เป้าหมายที่ต้องการจะให้เกิดความเข้าใจร่วมกันและการเยียวยาและป้องกันมิให้เกิดเหตุความรุนแรงและความเสียหายซ้ำอีกในอนาคตทั้งนี้ต้องมุ่งเน้นการเข้ามาตราการเชิงสมานฉันท์รวมถึงความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และความยุติธรรมทางสังคมการฟื้นฟูและเยียวยาเหยื่อและผู้เสียหาย เพื่อสมานบาดแผลทางสังคมและเสริมสร้างวัฒนธรรม

การอยู่ร่วมกันอย่างสันติถ้อยที่ถ้อยอาศัยและยอมรับความแตกต่างทางความคิดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความปรองดองในประเทศไทยระยะยาว (คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ (คอป.) ๒๕๕๕) จึงจำเป็นต้องนำหลักนิติธรรมเข้ามาใช้ โดยเฉพาะหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เช่น ตำรวจ อัยการ และศาลยุติธรรม

ซึ่งความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน (Transitional justice) เป็นกระบวนการที่ตอบสนองต่อเหตุการณ์เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงและเป็นกลไกในการนำพาสังคมไปสู่สันติภาพการปรองดองและความเป็นประชาธิปไตยเพื่อให้สังคมได้เดินหน้าต่อไปโดยที่เหตุการณ์รุนแรงจะไม่ย้อนกลับมาอีกครั้งซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นในยุโรปตะวันออกและกลุ่มประเทศลาตินอเมริกา ในปลายทศวรรษ ๑๙๘๐ เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในละตินอเมริกาและในยุโรปตะวันออกโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้มีความยุติธรรมเกิดขึ้นในภูมิภาคเหล่านี้ หลังเกิดเหตุการณ์ที่มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวางจากระบบการปกครองแบบเก่าต่อมาแนวคิดและการดำเนินกระบวนการนี้ได้แพร่หลายและถูกนำไปใช้ในหลายๆประเทศที่มีความขัดแย้งอย่างรุนแรง เช่นอาร์เจนตินา ชิลี แอฟริกาใต้ เอลซัลวาดอร์ เฮติ ทิมอร์ตะวันออก ฯลฯ

ความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านเป็นการเชื่อมโยงแนวคิดสองแนวคิดเข้าด้วยกันคือการเปลี่ยนผ่าน (transition) กับความยุติธรรม (justice) ในขณะที่การเปลี่ยนผ่านคือการที่สังคมได้เกิดกระบวนการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านระบอบทางการเมือง (political transformation /regime change) เช่นจากระบบเผด็จการ (authoritarian) หรือการปกครองแบบกดขี่อื่นๆ (repressive rule) ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย (transition to democracy) หรือใช้ในความหมายของการเปลี่ยนผ่านจากความขัดแย้งของคนในสังคมไปสู่สันติภาพและความมั่นคง

ประเทศที่นำความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านมาปรับใช้มักเป็นกรณีที่กระบวนการยุติธรรมในระบบปกติมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถนำมาใช้กับสภาพความขัดแย้งที่มีสาเหตุที่ซับซ้อนกว่าอาชญากรรมทั่วไปและมีผู้เข้าไปเกี่ยวข้องจำนวนมาก ทั้งเหยื่อและผู้กระทำผิดนอกจากนี้การใช้กฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาปกติที่มีพื้นฐานอยู่บนการลงโทษอาจไม่สามารถทำให้สังคมก้าวข้ามความขัดแย้ง

ไปสู่สันติภาพได้แนวคิดในเรื่องนี้จึงพัฒนาขึ้นโดยพิจารณาแนวทางที่จะนำไปสู่การแก้ไขความขัดแย้งซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธีจากประสบการณ์ของต่างประเทศ มาตรการที่นำมาใช้อาจจะเป็นอย่างหนึ่งอย่างใดหรือหลายอย่างขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานการณ์ในแต่ละประเทศดังนี้

๑. Criminal prosecutions คือการฟ้องร้องดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดซึ่งมีส่วนต้องรับผิดชอบ (accountable) ต่อเหตุการณ์เลวร้ายที่เกิดขึ้นเป็นองค์ประกอบประการหนึ่งที่จะป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นอีก

๒. Truth commissions คือกระบวนการสร้างความจริง (establish the truth) ที่ได้จากการไต่สวนสอบสวน (inquiry) ค้นหาความจริง (truth seeking) ในช่วงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (focus on the past) เพื่อเปิดเผยความจริงให้เหยื่อหรือครอบครัวของเหยื่อและสังคมโดยรวมได้ทราบในรายละเอียดเหตุการณ์อย่างถูกต้อง แท้จริงอีกทั้งยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้ได้รับผลกระทบได้แสดงออก

๓. Restoration programs คือการให้ความช่วยเหลือชดเชยเยียวยาและฟื้นฟูแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงทั้งด้านจิตใจร่างกายทรัพย์สิน รวมไปถึงการกล่าวคำขอโทษจากคู่ปรปักษ์อย่างเป็นทางการ (official/state apologies)

๔. Memorialisation of victim คือกระบวนการที่ทำให้สังคมยอมรับตระหนักรู้ (recognition) และกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในทางศีลธรรม (raise moral consciousness) ถึงเหตุการณ์ความรุนแรงที่ผ่านมาเพื่อที่จะไม่ให้เกิดเหตุการณ์ซ้ำรอยขึ้นอีกซึ่งอาจอยู่ในรูปพิพิธภัณฑ์หรืออนุสรณ์แห่งความทรงจำ (memorial)

๕. Institution reform คือกระบวนการปฏิรูปสถาบันหน่วยงานที่มีส่วนรับผิดชอบต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชน อาทิ กองทัพ ทหาร ตำรวจ สื่อสารมวลชน ภาคราชการ ฯลฯ เพื่อที่จะป้องกันไม่ให้งานหรือองค์กรดังกล่าวใช้รูปแบบเดิมในการปฏิบัติที่อาจนำความรุนแรงกลับมาอีกครั้ง

๖. Reconciliation คือการทำให้สังคมข้ามผ่านปัญหาความขัดแย้งและก่อให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์ของคนในสังคม (คอป. ๒๕๕๕)

ดังนั้นในการแก้ปัญหาต่างๆ จำเป็นต้องมีหลักนิติธรรมเข้ามาในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นหลักนิติธรรมไม่ใช่คำใหม่ในวงการกฎหมายของประเทศไทย นักวิชาการและนักกฎหมายไทยได้ยินและรู้จักกับคำว่าหลักนิติธรรมกันมานาน

พอสมควรแต่เนื่องจากหลักนิติธรรมเป็นแนวคิดที่กำเนิดและพัฒนาขึ้นก่อนในต่างประเทศซึ่งมีระบบกฎหมายแนวคิดและสภาพแวดล้อมที่ต่างจากกฎหมายไทย (ธานินทร์ กรีวิเชียร, ๒๕๕๒) นอกจากนี้ประเทศไทยยังไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดความหมายองค์ประกอบซึ่งหลักนิติธรรมจึงเป็นเสาหลักที่กำกับไม่ให้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมใดๆกลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจที่ฉ้อฉลไม่ว่าจะเป็นรัฐสภา รัฐบาลหรือแม้แต่กระบวนการยุติธรรมไม่ให้ใช้อำนาจและดุลยพินิจตามอำเภอใจ

ในสภาวะการณ์ที่นักกฎหมายอาจอธิบายและเข้าใจความหมายองค์ประกอบสาระสำคัญและความสำคัญของหลักนิติธรรมแตกต่างกันไปแต่ในช่วงหลายปีที่ประเทศไทยประสบวิกฤตความแตกต่างทางความคิดเห็นนักกฎหมายนักวิชาการองค์กรต่างๆตลอดจนประชาชนทั่วไปกลับพูดถึงและกล่าวอ้าง (ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์, ๒๕๕๕) ให้ทุกๆฝ่ายเคารพและยึดหลักนิติธรรมมากเป็นพิเศษจนทำให้สรุปได้ว่าไม่ว่าแต่ละบุคคลจะเข้าใจความหมายสาระสำคัญหรือองค์ประกอบของหลักนิติธรรมตรงกันหรือไม่อย่างไรแต่ทุกคนเคารพและยึดหลักนิติธรรมซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้นำหลักนิติธรรมอันเป็นแนวคิดทฤษฎีที่มีสภาพนามธรรมได้ถูกทำให้เป็นบทบัญญัติแห่งกฎหมายอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมจับต้องได้ครั้งแรก โดย มาตรา ๓ วรรคสอง แห่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้บัญญัติรับรู้ถึงความมีอยู่และความสำคัญของหลักนิติธรรมไว้ว่า “การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภาคณะรัฐมนตรีศาลรวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรมนอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๕๐ หมวดที่ ๕ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐส่วนที่ ๓ แนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดินมาตรา ๗๘ (๖) ยังได้บัญญัติไว้ว่า “รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านการบริหารราชการแผ่นดินดังต่อไปนี้ (๖) ดำเนินการให้หน่วยงานทางกฎหมายที่มีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐตามกฎหมายและตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐดำเนินการอย่างเป็นอิสระเพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปตามหลักนิติธรรม”

นับเป็นเรื่องที่ดีมากที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๕๐ ทำให้ “หลักนิติธรรม” อันเป็นหลักการที่สำคัญอย่างยิ่งปรากฏขึ้นในตัวบทกฎหมายที่จับต้องได้ (Positive law or Existing law) และอย่างน้อยที่สุดได้ประกาศ

ความสำคัญของหลักนิติธรรมไว้ชัดเจนว่ารัฐสภาคณะรัฐมนตรีศาลองค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐทั้งหลายต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามหลักนิติธรรมซึ่งมีผลโดยปริยายให้นักกฎหมายต้องทำความเข้าใจเรื่องนี้อย่างจริงจังมากขึ้นสิ่งที่ยังไม่ชัดเจนจากกฎหมายรัฐธรรมนูญก็คืออะไรคือหลักนิติธรรม ? หลักการหรือสาระสำคัญขององค์ประกอบของหลักนิติธรรมมีอะไรบ้าง ? และถ้าหากมีการฝ่าฝืนไม่เป็นไปตามหลักนิติธรรมผลจะเป็นอย่างไร จะเห็นได้ว่านักกฎหมายไทยพึงร่วมกันทำความเข้าใจและสร้างความชัดเจนในประเด็นดังกล่าว เพื่อพัฒนาให้หลักนิติธรรมซึ่งเป็นนามธรรมและมีต้นกำเนิดมาจากกฎหมายต่างประเทศกลายมาเป็นรูปธรรมในระบบกฎหมายไทยด้วยการบัญญัติความหมายสาระสำคัญและผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรมไว้ในรัฐธรรมนูญ เพื่อให้หลักนิติธรรมเป็นเสาหลักในการค้ำยันให้กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเป็นเครื่องมือที่สามารถนำไปสู่ความเป็นธรรมอย่างแท้จริงตลอดจนปลูกฝังหลักนิติธรรมนี้ให้หยั่งรากลึกในสังคมกฎหมายไทยเพื่อที่จะได้พัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ตาม การบัญญัติรับรองเรื่องหลักนิติธรรมไว้ในรัฐธรรมนูญเป็นเรื่องเหมาะสมแต่อันตรายนี่คือการไม่มีแนวทางรองรับในรัฐธรรมนูญว่าคืออะไร เมื่อคดีไปถึงศาลแล้วเรื่องคงง่ายเข้าเพราะคำวินิจฉัยของศาลจะเป็นบรรทัดฐานแต่ในทางปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภาคณะรัฐมนตรีองค์กรอิสระหน่วยงานอื่นของรัฐซึ่งไม่มีอำนาจวินิจฉัยควรมี “แนวทาง” (guidelines) บ้างนอกเหนือจากที่เคยถกเถียงกันในเชิงทฤษฎีปรัชญาอุดมการณ์ในชั้นคณะกรรมการกฤษฎีกาผู้ร่างรัฐธรรมนูญและในวงวิชาการทั้งในและนอกประเทศที่เคยถกเถียงกันมาแล้ว. (วิชฌู เครืองาม, ๒๕๕๓) ซึ่งประเทศไทยในปัจจุบันจะต้องนำหลักนิติธรรม มาใช้โดยเฉพาะผู้พิพากษาศาลฎีกาเป็นกลไกในการอำนวยความสะดวกขั้นสุดท้ายที่สำคัญมากและเพื่อเป็นการประกันว่าความยุติธรรมจะเกิดขึ้นจริงในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีทั้งหลายโดยผู้พิพากษานั้นจะต้องมั่นใจว่าผู้พิพากษาศาลฎีกามีความเป็นอิสระและมีความเป็นกลางอย่างแท้จริงในการพิจารณาวินิจฉัยคดีผู้พิพากษาจะต้องมีความเป็นอิสระไม่ถูกแทรกแซงทั้งจากฝ่ายบริหารฝ่ายนิติบัญญัติหรือแม้กระทั่งฝ่ายตุลาการด้วยกันเองและนอกจากนั้นผู้พิพากษาจะต้องมีความเป็นอิสระจากใจตนเองด้วยคือต้องมีความเป็นกลางไม่มีอคติ (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ๒๕๔๗) ในการปฏิบัติหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นอคติอันเนื่องมาจาก

สาเหตุใดหลักนิติธรรมนี้สอดคล้องตรงกับหลักกฎหมายไทยที่มีมาแต่เดิมคือกฎหมายตราสามดวงส่วนที่ ๓ ว่าด้วยหลักอินทภาษ ที่วางหลักธรรมในการดำรงตนและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาตุลาการว่าจะต้องพิจารณาตัดสินอรรถคดีด้วยความเที่ยงธรรมปราศจากความลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใด (กำชัย จงจักรพันธ์, ๒๕๕๕)อย่างไรก็ตาม ในสภาวะปัจจุบันภายใต้สังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาความพยายามของผู้มีอำนาจที่ฉ้อฉลในอันที่จะใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือของตนเพื่อกระทำการใด ๆ อันไม่ถูกต้องไม่ชอบธรรมย่อมผันแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย หลักนิติธรรมจึงต้องมีพลวัตพัฒนาให้เท่าทันกับสถานการณ์ด้วยเช่นกัน กฎหมายที่อภัยโทษหรือนิรโทษกรรมให้แก่การกระทำที่เกิดขึ้นและผ่านมาแล้วสามารถกระทำได้ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม แต่การนิรโทษกรรมให้แก่การกระทำที่จะเกิดขึ้นในอนาคตหรืออีกนัยหนึ่งรับรองให้สิ่งที่จะกระทำในอนาคตซึ่งอาจไม่ชอบด้วยกฎหมายให้เป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายทั้งสิ้นย่อมขัดต่อหลักนิติธรรม เพราะเท่ากับผู้กระทำการนั้นอยู่เหนือกฎหมาย (กำชัย จงจักรพันธ์, ๒๕๕๓) จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญและปลูกฝังให้ค่านึงถึงหลักนิติธรรมมาใช้ในทุกภาคส่วนของประเทศไทยในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานหลักในกระบวนการยุติธรรม ทั้งตำรวจ อัยการ ศาล รวมทั้งหน่วยงานอื่นๆ และภาคเอกชน ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาประเทศไทยอย่างยั่งยืนสามารถปรับกับโลกเสรีอย่างมั่นคง ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- กำชัย จงจักรพันธ์ (๒๕๕๕) “หลักอินทภาษ” หนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๕ หน้า ๕
- กำชัย จงจักรพันธ์ (๒๕๕๓) “๓๐๙” หนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวัน วันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๓ หน้า ๗
- คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ (คอป.)
กรกฎาคม ๒๕๕๓ – กรกฎาคม ๒๕๕๕ (๒๕๕๕) รายงานฉบับสมบูรณ์
ธานินทร์ กรัยวิเชียร คำบรรยายเรื่องหลักนิติธรรมในการอบรมหลักสูตรภาคจริยธรรม
แก่ เนติบัณฑิตไทยสมัยที่ ๖๑, ๒๕๕๒
- ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์ (๒๕๕๕) “หลักนิติธรรม (Rule of law)” รวมบทความทาง
วิชาการเนื่องในโอกาสครบรอบ ๖๐ ปีธรรมศาสตร์อาจารย์สัญญาธรรมศักดิ์
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑) หน้า ๒๓-
๓๕
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร (๒๕๕๗) กฎหมายกับความยุติธรรม จัดพิมพ์โดยสำนักอบรม
ศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาในพระบรมราชูปถัมภ์
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๕๗)
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร (๒๕๕๗) คุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหาร (นนทบุรี: ศูนย์
ส่งเสริมจริยธรรมสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนสำนักงานคณะกรรมการ
ข้าราชการพลเรือน (ก.พ.), ๒๕๕๗)
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร (๒๕๕๓) หลักนิติธรรม จัดพิมพ์โดยสำนักประธานศาลฎีกา
(กรุงเทพมหานคร: บริษัทชวนพิมพ์ ๕๐ จำกัด, ๒๕๕๓)
- วิชญ์ เครืองาม “หลักนิติธรรมกับการบริหารราชการแผ่นดิน” วารสารพระธรรมนุญ
เล่ม ๔๙ ฉบับ “หลักนิติธรรม” (พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๒) หน้า ๘๕
- วิชญ์ เครืองาม (๒๕๕๓) “เสียงสะท้อนจากผู้อ่าน” ภาคผนวกในธานินทร์ กรัยวิเชียร
หลักนิติธรรม จัดพิมพ์โดยสำนักประธานศาลฎีกา (กรุงเทพมหานคร: บริษัท
ชวนพิมพ์ ๕๐ จำกัด, ๒๕๕๓) หน้า ๖๖-๖๙

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๕๐) เอกสารประกอบการอบรมเล่ม ๑
 หลักสูตรฝึกอบรมเพื่อพัฒนาพนักงานราชการ *การปฏิบัติงานราชการยุคใหม่*
และการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ สถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินธร
 สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน

United Nations Rule of Law website and repository (www.unrol.org)
 (Mradarm Mohard (๒๕๕๐). HRRC Baseline Study on Rule of Law in
 ASEAN

Pietro Costa & Danilo Zolo. *The Rule of Law: History, Theory and
 Criticism*. (Netherlands: Springer, ๒๐๐๗)

Plato. *The Laws* ๘๗๕. (Trans. T.J. Saunders, Penquin Classic, ๑๙๗๕)

Plato. *The Republic, Book VIII, ๕๖๓A-๕๖๔D* (Trans,W.H.D. Rouse, A
 Mentor Book, ๑๙๕๖)

John Locke (๑๖๙๐). *Two Treatises of Government*. Start of the project:
 Gutenberg E-book

http://th.wikipedia.org/wiki/สภานิติบัญญัติแห่งชาติ_พ.ศ._๒๕๔๙ #cite_note-
 ๐, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๗

Gondon Braron (๒๕๕๐) HRRC Baseline Study on Rule of Law in ASEAN